

By, marsk og geest

By, marsk og geest 16

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Byhistoriske Arkiv & Den antikvariske Samling i Ribe

Forlaget Liljebjerget

2004

Redaktion: Mette Højmark Jensen, Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Lars Hammer, Karen Margrethe Melbye,
Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2004 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribes forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 87-89827-38-4

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsbillede: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811.
Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustrationer på forsiden: Bredeslippe 2004. Bredeslippe 1917, se s. 60.

Illustrationer på bagsiden, se s. 12 og 21.

Indhold

Annette Frölich	
Middelalderlige lægeinstrumenter fra Ribe	5
<i>Medieval medical instruments from Ribe</i>	17
Uwe Dall	
Spejderhytten i Tange – et gammelt hus, dets historie og mennesker	19
<i>The Scout Hut in Tange – an old house, its story and people</i>	28
Camilla Løntoft Nybye	
Christian Giørtz' bomuldsvæveri – den første bygningskonstruktion i Danmark med brug af støbejernssøjler	29
<i>The textile factory of Christian Giørtz – the first cast-iron building construction in Denmark</i>	37
Uwe Dall	
Hvem var Knuds mordere?	39
<i>Who were Knud's murderers?</i>	50
Erik Bjerre Fisker & Jakob Kieffer-Olsen	
Ribes brolagte gader	51
<i>Die Pflasterwege in Ribe</i>	67
Ribe Museumslaug	68

Hvem var Knuds mordere?

Af Uwe Dall

Modstandsmanden Knud Andersen blev skudt ved Tange plantage i februar 1945. Ved en gennemgå af skriftlige kilder og sammenholde dem med øjenvidneberetninger tegnes der et billede af, hvad der egentlig skete hin skæbnesvangre dag. Desuden forsøges det at identificere de mulige gerningsmænd til forbrydelsen.

I 2005 er det 60 år siden, Knud blev skudt af Gestapo. På en sten lidt skjult i Tange Plantages nordlige side ud mod Tangevej står hans navn mejslet ind i en granitsten:

KNUD
GAV HER SIT LIV FOR DANMARKS FRIHED
28-2-1945

KAMMERATER REJSTE DETTE MINDE.

I forbindelse med en udstykning af nye byggegrunde i Tangekvarteret i 1952 opkaldte Ribe Byråd en vej efter ham. Den blev kaldt Knudsvej. I dag kender kun få manden bag navnet. I lokalbefolkningen verserer dog stadig en række beretninger om drabet på Knud. Da de er meget forskellige af indhold og så at sige fremstiller hver sin sandhed, satte jeg mig for at undersøge, hvad der egentlig skete den 28. februar 1945 i Tange.

Knud fra Røllum

Det følgende afsnits fremstilling af hovedtrækkene i Knuds korte liv bygger på en artikel i "Faldne i den danske frihedskamp 1940-45".

Hans navn var Knud Valdemar Andersen, og han blev født på Røllum Skole ved Åbenrå den 17. juli 1923. Forældrene var fru Anna og førstelærer Anders Jørgen Andersen. I 1935 blev Knud Andersen optaget i mellemskolen på Åbenrå Statskole, hvorfra han i 1942 tog studentereksamen. Det var hans hensigt at uddanne sig til forstmand, og han begyndte at arbejde som skovarbejder i Årtoft Plantage i nærheden af barndomshjemmet. Det nationale lå ham imidlertid stærkt på sinde, og derfor besluttede han sig for at aftjene sin værnepligt, ligesom han engagerede sig i terræn-

Fig. 1. Stenen ved Tange Plantage. Foto: Uwe Dall.

The monument at Tange plantation.

sportsbevægelsen¹. Efter endt militærtjeneste fortsatte Knud Andersen sin forstuddannelse og var med i terrænsporten.

På opfordring af modstandsbevægelsens regionsledelse organiserede han i februar 1944 en gruppe i nabobyen Stubbæk². Gruppen foretog sabotagehandlinger mod el- og telefonmaster. I forbindelse med oprulningen af den Syd- og Sønderjyske Region i juni 1944 var Gestapo på sporet af Knud Andersen. Søndag den 4. juni 1944 blev Røllum Skole omringet af Gestapo. Det lykkedes imidlertid Knud Andersen at undslippe gennem et

vindue, hvorefter han gik under jorden. Senere tog han ophold på Stenderup Strand Skovridergård ved Kolding, hvor han arbejdede under navnet Anders Knudsen. Også her blev han medlem af en aktiv sabotagegruppe sammen med bl.a. forstelev Leif Dines Pedersen. Omkring 1. december 1944 blev han af regionsledelsen sendt som byleder til Ribe, hvor han ansattes i en dækstilling som volontør på Ribe Folkebibliotek³. Kontakter til modstandsbevægelsen fik Knud Andersen gennem sabotørerne Helge Brock Iversen og Jens Thue Jensen fra Bramming, der tidligere havde organiseret grupper i Ribe⁴.

Da Knud Andersen kom til Ribe

Fra 1944 var tyskerne presset på både øst- og vestfronten, og i Danmark kom jernbanesabotagen i centrum. I Ribe området var det muligt – i modsætning til andre steder i landet – at fremkalde meget effektive blokeringer af togtrafikken p.g.a. jernbanenettets særlige struktur. Således havde modstandsbevægelsen i Ribe færdige planer om at sprænge jernbanebroen over Østeråen⁵. Læge Niels Svith havde fremskaffet tegninger af broen, og cykelhandler Immanuel Jensen og bøsse-mager Sigurd Laursen havde sprængladninger m.m. klar. Men tyskerne havde forstærket deres vagter, og aktionen måtte opgives.

Flere gange optrevlede tyskerne modstandsgrupperne i Ribe. En del medlemmer blev arresteret, og mange måtte gå under jorden. Efter arrestation af byleder Kaj Lykke Sørensen i oktober 1944 lå modstandsarbejdet stille, indtil Region III's ledelse i december 1944 sendte Knud Andersen til Ribe. Det kneb imidlertid meget for den unge mand at blive accepteret i byen, og skepsissen var så stor, at man en overgang overvejede at likvidere ham. Først da Knud Andersen medio februar fik tilkaldt kaptajn Aage Højland Christensen fra Region III, blev hans identitet og rolle klarlagt. Det blev formelt besluttet, at cykelhandler Immanuel Jensen skulle være byleder med Knud Andersen som sabotageleder og kommis Thomas Pedersen som delingsfører for ventegrupperne⁶. I alt blev der dannet syv grupper, bl.a. en gruppe på landet under bøsse-mager Sigurd Laursens ledelse og en gruppe jernbanefolk under Otto Christensen.

Knud Andersen havde som sabotageleder kon-

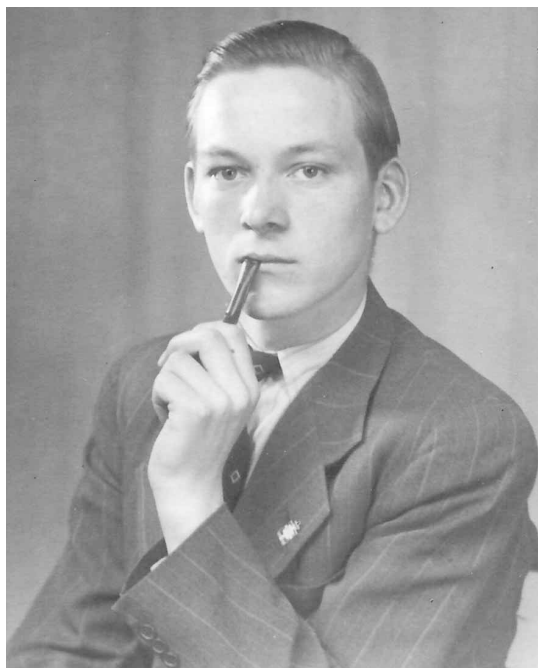

Fig. 2. Knud Valdemar Andersen. Foto: Tilhører Kirsten Lorenzen. Fjelstrup.

Knud Valdemar Andersen

takt til flere grupper. Om forbindelsen med Knud Andersen skrev den tidligere modstandsmand Hugo Koch i maj 1966 i en beretning til historikeren Aage Trommer, at hans gruppe ud over ham selv bestod af Svend Christiansen, Svend Sloth, Svend Haldager, Edmund Lagoni, Jens Peter Korsgaard og Knud Andersen (dæknavn Anders Knudsen). Gruppen vidste ikke, hvor Knud Andersen boede. Man opsogte ham på biblioteket, eller han kontaktede gruppen. Både J. P. Korsgaard og Hugo Koch var på daværende tidspunkt elever på Ribe Katedralskole. Våbeninstruktioner blev givet i Tange Plantage i en jagthytte, som blandt andre tilhørte købmand C. C. Andersen, i hvis forretning Svend Sloth var ansat som kommis. Skydeøvelser fandt sted i Fæsted Mose nordøst for Ribe. Ifølge Hugo Koch foretog gruppen i den korte tid, den fungerede, sprængningen af vandkranen på jernbaneterrænet, hvor Seminarievej krydser jernbanespolet samt en række skinne- og sporskiftesprængninger i omegnen.

Organisationen fik ikke lov at leve længe. Den 28. februar 1945 foretog tyskerne en razzia i byen.

Fig. 3. Knud Andersen som soldat. Nr. 2 fra venstre. Foto: Tilhører Kirsten Lorenzen. Fjelstrup.

Knud Andersen in the Army. Number 2 from the left.

Dette dramatiske forløb havde sin baggrund i, at Gestapo havde fået underretning om, at en illegal gruppe skulle have modtaget våben og skjult dem i Tange Plantage.

Den almindelige opfattelse af begivenhedsforløbet den 28. februar

Mange af Ribes borgere har nok deres viden om drabet på Knud Andersen fra bogen, "Ribe 1940-45", redigeret af P. Føg Svendsen og udgivet af Sparekassen Sydjylland i 1978.

I denne bog baseres alle oplysninger om nedskydningen af Knud Andersen på en artikel i Vestkysten fra maj 1945. Artiklen, der i bogen gengives i sin helhed, har denne overskrift: "Mordet paa "Knud" fra Ribe udførtes af to tyske og en dansk Gestapo-Mand". Af artiklen fremgår det, at man mener at have fundet ud af, at mordet blev forøvet af to tyske gestapofolk, Chiewsky og Wemann og den danske stikker Børge Godtfredsen,

der af tyskerne var udnævnt til kriminalinspektør⁷.

Avisens informationer hidrørte fra nogle retsmøder, hvor politiet havde afhørt storstikkeren Niels Riis. Denne mand havde normalt sit virke på "Staldgaarden" i Kolding, men var med i aktionen i Ribe⁸. Under forhøret indrømmede han at have været i byen den pågældende dag, men nægtede at have deltaget i mordet på Knud Andersen, idet han lå syg på Missionshotellet⁹.

Dels som et referat af retsmødet dels som en sammenstyknig af den viden, avisen måtte have været i besiddelse af i forvejen, står der videre, at Gestapo havde fået oplysning om, at en illegal gruppe i Ribe havde fået våben, som blev skjult i Tange Plantage. Desuden vidste man, at gruppen bestod af kommis Svend Sloth, kommis Thomas Pedersen og mekaniker Svend Christiansen. De to førstnævnte blev arresteret, mens Svend Christiansen undslap. Desuden blev gymnasieelev Jens P. Korsgaard og læge Niels Svith anholdt af Gestapo

senere samme dag. Svend Sloth blev underkastet pinligt forhør, skriver avisen, idet man ville have ham til røbe våbenskjulestedet i Tange. Videre skriver Vestkysten: "Sloth blev taget med til Paa-visning i Plantagen, og det var herunder, at gestapofolkene traf "Knud". Han var militær Leder af Modstandsbevægelsen i Ribe, men det vidste gestapofolkene intet om. Turen til Plantagen blev ledet af Børge Godtfredsen, der talte dansk, og meget tyder på, at det var ham, der affyrede Skudene, som dræbte "Knud". "Knud"... havde fulgt Gestapos Aktion, og da Tyskerne kørte ud til Plantagen med Sloth, besluttede han efter en Konference med Bylederen, Radioforhandler Immanuel Jensen, at følge efter for at sondere Terrænet og om muligt at befri Sloth (...) Det fik han imidlertid ikke Lejlighed til, idet Tyskerne opdagede ham. De gav ingen Pardon, men skød ham ned på Stedet. Han blev ramt af syv Skud. Hvorledes det egentlig gik til, var Niels Riis ikke i stand til at oplyse."

Så vidt de anførte citater fra artiklen i Vestkysten.

Andre kilder

At bruge Vestkystens artikel som en kilde til belysning af det faktiske hændelsesforløb i Tange Plantage er særdeles problematisk, idet Niels Riis naturligvis under afhøringen forsøgte dels at dække over, dels at besmykke sine handlinger¹⁰. Han bedyrede sin uskyld og lagde behændigt ansvaret for nedskydningen over på den danske gestapomand Børge Godtfredsen, som han vidste, var blevet dræbt i krigens sidste måneder. De to tyske gestapofolk sad i de allieredes varetægt og kunne ikke umiddelbart afhøres i Danmark. Han indrømmede at have været i byen, men hævdede at have sovet den uskyldiges søvn på Missionshotellet, mens skuddene faldt i Tange. Således fik han flyttet fokus væk fra sig selv vel vidende, at hvis han fandtes skyldig, ville han risikere dødsstraf¹¹.

Ud over Niels Riis' udsagn i retten foreligger der imidlertid en række andre kilder, hvoraf en af de vigtigste er Thomas Pedersens "Notater fra besættelsestiden", som findes i enkelte eksemplarer i privateje. Han overværede nedskydningen af Knud Andersen på nærmeste hold. Men først i 1985 beskrev han i nogle notater, hvordan han den

28. februar blev arresteret af Gestapo, forhørt og mishandlet og senere på dagen kørt ud til Tange Plantage for at udpege skjulestedet. Selvfølgelig skal også hans udsagn tages med et vist forbehold, da der ligger 40 år imellem det oplevede og det nedskrevne. På den anden side rummer hans redegørelse en stor detaljerigdom, der styrker tilliden til hans udtalelser. Også Mindebogen om Knud fra 1945 indeholder vigtige oplysninger af f.eks. Sven Hoffmann fra Region III, der om formiddagen den 28. februar havde opsøgt Knud Andersen.

Herudover findes i Rigsarkivet et sammendrag af historikeren Aage Trommers samtale med cykelhandler og tidligere byleder Immanuel Jensen i 1962, altså i et tilbageblik på 17 års afstand. Som fhv. byleder vidste han, hvad Knud Andersen foretog sig umiddelbart før, han cyklede ud til Tange. Desuden fortalte J. P. Korsgaard til Ribe Stiftstidende den 14. maj 1945, hvad han havde observeret den pågældende dag, da han var på vej ud til Tange for at komme flygtede kammerater til undsætning. Som nævnt afgav Hugo Koch i 1966 en beretning til Aage Trommer med oplysninger om, hvad han oplevede i timerne før hændelserne ved plantagen. Beretningen findes på Den Antikvariske Samling i Ribe. Både J. P. Korsgaard og Hugo Koch har jeg her i 2004 været i kontakt med for at få uddybet deres tidligere udsagn.

Svend Sloth har i "Ribe 1940-45" skrevet om sin deltagelse i modstandsarbejdet i Ribe, og om sin arrestation den 28. februar. Endelig ligger der i Aage Jensens arkiv på Ribe Byhistoriske Arkiv, en skrivelse dateret den 1. marts 1945 stilet til Den konservative Generalkorrespondance i København om begivenhederne den 28. februar¹². Aage Jensen benyttede heri vidneudsagn fra to arbejdsmænd, som arbejdede på Tangevej den pågældende dag.

Analyse af kilderne

I det følgende vil jeg gennem en selektiv og kritisk brug af de omtalte kilder forsøge at finde svar på følgende spørgsmål: Hvad skete der ved Tange Plantage? Hvem dræbte Knud Andersen? Hvad var hans ærinde i Tange? De tre spørgsmål hænger i nogen grad sammen, idet en analyse af hændelsesforløbet kan afdække, hvem der rettede de dræbende skud mod Knud Andersen. På den anden

Fig. 4. Jagthytten i plantagen set fra vestsiden en fin sommerdag. Foto: Tilhører Jørn Rasmussen. Ribe.

Hunting lodge in the plantation, seen from the west on a fine summer day

side er hændelsesforløbet bestemt af, hvori Knud Andersens ærinde ved plantagen bestod.

På mange punkter stemmer kilderne overens. Men da flere af dem er nedfældet på skrift længe efter, at begivenhederne har fundet sted, gengiver personerne sikkert ikke blot, hvad de selv har observeret, men også hvad de senere har fået fortalt – med mulige omfortolkninger og efterrationaliseringer til følge.

Fig. 5. I dag er kun hyttens fundament tilbage. Foto: Uwe Dall.

The foundations of the hunting lodge are all that remains.

Tre øjenvidner

Først vil jeg rydde en misforståelse af vejen. Det var ikke Svend Sloth, som det påstås i den omtalte artikel i Vestkysten, men Thomas Pedersen, der af Gestapo blev kørt ud til plantagen. I sine notater redegør Thomas Pedersen præcist for sin udpegning af hytten, mens Svend Sloth i sine optegnelser overhovedet ikke berører dette emne. Der må altså være tale om en sammenblanding af to forhold. Begge blev arresteret, forhørt og tortureret den 28. februar, men kun Thomas Pedersen førtes ud i plantagen til påvisning af skjulestedet. Når Hugo Koch ikke anfører Thomas Pedersen som medlem af sin gruppe, skyldes det, at Thomas Pedersen kun ved enkelte lejligheder arbejdede sammen med enkelte af denne gruppes medlemmer. Han var jo primært leder af ventegrupperne.

Thomas Pedersen også kaldet "Krølle" blev efter sin arrestation bragt til Missionshotellet, der var besat af tyskerne. Om mødet med Gestapo beretter han bl.a.: "Forhøret begyndte, 4 mand stærk – 2 tyskere og 2 danskere. Kender De ham – kender De ham? Nej, det gjorde jeg ikke. Så faldt der en serie smældende lussinger indtil jeg faldt ned af stolen, jeg havde jo håndjern på og kunne ingenting gøre. Forhøret fortsatte – hvor er sprængstoffet? Ved det ikke. Så rykkede den anden dansker

frem, han var mesterbokser. Det blev en ensidig forestilling, der røg et par tænder, han var meget hårdtslående”. Oplysningen om mesterbokseren er interessant, idet den fortæller, at der kun kan være tale om Niels Riis, idet denne var tidligere bokser og kendt for sit sadistiske væsen¹³. Han opholdt sig altså ikke på Missionshotellet, men var i fuld aktion hele dagen, hvilket også understøttes af andre udsagn. Desværre kan man ikke ud fra Thomas Pedersens notater identificere de øvrige gestapofolk ud over, at det drejede sig om to tyskere og to danskere. Her er brug for andre kilder.

Efter længe at være blevet slået og mishandlet besluttede Thomas Pedersen hen på eftermiddagen at fortælle dem en historie, som lød nogenlunde troværdig. Han indrømmede derfor, at han havde været med til at modtage våben og sprængstof, som var gemt i et sommerhus i Tange. Men han tilføjede, at da han kun havde været med ved selve modtagelsen, kunne han ikke vide, om det stadig befandt sig der¹⁴. Sidst på eftermiddagen blev han sat ind på bagsædet af en bil med en mand på hver side og to mænd på forsædet og kørt ud til sommerhuset. Her fandt de dog ikke andet end det papir, som våbnene havde været pakket ind i. I sine notater skriver han videre: “Vi gik tilbage til bilen, hvor jeg kom til at sidde paa bagsædet. Under alt dette havde jeg til stadighed håndjern på. Udenfor stod den ene af mændene for at passe på mig. Han havde en maskinpistol. De tre andre stod inde bag nogle træer, så de ikke kunne ses fra vejen, og de holdt åbenbart rådslagning. Nu skete der pludselig noget. Jeg så til min overraskelse min kammerat Knud siddende på sin cykel cirka 100 meter fremme foran bilen med front mod denne. Jeg så ham tage ladegreb på sin pistol, men de tre mænd bag træerne havde allerede opdaget ham og styrtede frem mod ham. Desværre havde Knud ikke set dem. Han smed nu sin cykel og løb ind over marken paa den modsatte side af vejen. En af mændene skød efter ham og ramte ham i ryggen. Derefter samlede de ham op og smed ham ind ved siden af mig. Han var ved bevidsthed...”

Thomas Pedersen nævner, at fire mænd slog og mishandlede ham under forhøret, og at der var fire mænd i bilen på vej til Tange, mens der i Vestkysten kun optræder 3 mænd. Hvem er den 4. mand, som er gledet ud af avisens historie? Der

kan ikke være tale om andre end netop mesterbokseren Niels Riis, der sammen med Børge Godtfredsen, Maciejewski og Wehmann dannede en fast gruppe, som deltog i razziaer, anholdelser, eftersøgninger og afhøringer i meget stor stil over hele Syd- og Sønderjylland¹⁵.

To andre øjenvidner findes i redaktør Jensens skrivelse, der som nævnt er dateret den 1. marts: “Om Eftermiddagen formentlig ved Femtiden iagttog to Arbejdere, den ene Arbejdsmand Aagaard Hansen, Korsbrødregade, at der holdt en Bil ved Plantagen i Tange¹⁶. Samtidigt saa de en Cyklist komme kørende, og da han var omtrent ud for Bilen, traadte to, vistnok civile Mænd ud fra Træerne og skød paa Cyklisten, der sprang af Cyklen og over noget Pigtraad, der var omkring en Fenne. Der blev skudt igen, og Manden styrtede til Jorden. De to Mænd gik hen til ham og undersøgte hans Lommer, hvorfra de tog et Vaaben, der kunde ligne en Maskinpistol, som et Rør, men dette sidste kunde de to Tilskuere ikke nærmere identificere. Manden, der formentlig var dræbt, blev lagt ind i Bilen, som derefter kørte bort.” For at kunne gøre disse iagttagelser, må arbejdsmændene have befundet sig langt ovre i vejens nordlige side, måske stod de oppe på Skolestien, der fører til Tved. Så vidt de to arbejdsmænd.

Redaktøren tilføjer: “Omtrent ved samme Tid bemærkedes en Bil, der kørte op foran Indkørslen til Borgerskolen i Bispegade, hvor der ligger en Del Soldater. Fra Vognen blev en livløs Mand, der blødte fra Ryggen, og hvis ene Bukseben var flængt, bragt ind i Skolen. Man sætter disse to Ting i Forbindelse med hinanden. Hvem det var, der blev skudt ved man endnu intet om.”

Mens Thomas Pedersen mener, at kun en mand skød mod Knud, hævder arbejderne, at der var to “vistnok” civilklædte, som skød. Men mon ikke Thomas Pedersen har haft hele sin opmærksomhed rettet mod Knud Andersen, der løb ind over marken, og derfor ikke helt har opfanget, hvor mange der skød?

En situationsbeskrivelse

For helt at forstå situationen er det imidlertid vigtigt at have et billede af selve gerningsstedet. Stien, der førte op til jagthytten, gik ind fra plantagens nordlige side, hvor den stadig kan ses lidt øst

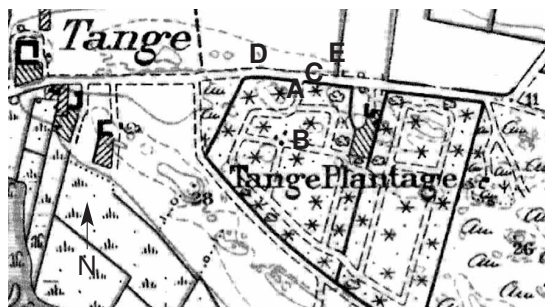

Fig. 6. Kort over området. A. Indgang til plantagen. B. Jagthytten med redskabsskur og das. C. Bilens placering. D. Knækket på vejen. E. Huset, som Knud Andersen løb over mod. Kortet er udlånt af Ribe Amt.

A map of the area, showing: A: the entrance to the plantation. B: hunting lodge with shed and toilet. C: the position of the car. D: the bend in the road. E: the house that Knud Andersen ran to.

for Knuds mindsten. Ud for denne sti stod bilen parkeret. Tangevej slår her et sving mod syd ind mod plantagen, så når man kommer fra Ribe, skal man ret langt frem i svinget for at få øje på et holdende køretøj i vejsiden. Derfor var Knud Andersen meget tæt på bilen, da han opdagede den. Thomas Pedersen siger 100 meter. Jeg har gjort forsøget derude og mener, at Knud Andersen højst har været 50 meter fra den. Selv om bevoksningen i plantagen, hvis beplantning fandt sted omkring 1875, ikke havde samme højde i 1945 som i dag, var oversigtsforholdene i svinget meget dårlige, idet vejen dengang var meget smallere, end den er nu. Den bestod faktisk kun af to hjulspor.

Min antagelse forudsætter naturligvis, at bilen var blevet vendt efter ankomsten til plantagen. Dette understøttes af Thomas Pedersens oplysning om, at kun tre af mændene gik op til hytten, mens den fjerde blev tilbage for at holde vagt ved bilen. Han må så have vendt bilen i mellemtiden med front mod Ribe. Hvis den derimod skulle have holdt modsat, altså med front mod øst, men stadig ind mod plantagen, ville dette forudsætte, at Knud Andersen kom cyklende fra øst, da Thomas Pedersen siddende på bilens bagsæde jo kun kunne få øje på ham gennem forruden. Denne teori ville også forudsætte, at Knud Andersen allerede tidligere havde passeret bilen på vej ud og nu var på vej tilbage mod Ribe. Denne antagelse tror jeg ikke holder, fordi Thomas Pedersen da ville have

fået øje på Knud Andersen langt tidligere, idet han fra bagsædet gennem forruden ville have kunnet se 400 meter frem ad Tangevej, som på denne strækning fra svinget og ud mod øst er meget lige. Ligesom Knud Andersen naturligvis ville have opdaget bilen meget før.

Når Knud Andersen ikke flygtede ind i plantagen, hvor han nemmere ville have kunnet finde dækning, hang det sammen med, at hele den private plantage var omgivet af et højt hegn med 5 rækker pigtråd. Flugten ud i det åbne terræn var en desperat handling, som de svært bevæbnede gestapofolk tvang ham ud i. Knud Andersen løb sandsynligvis i nordøstlig retning for at søge dækning bag et hus længere fremme på Tangevejens nordlige side. Nis Hausted, der var tjenestekarl på en nærliggende gård, arbejdede på en mark bag huset¹⁷. Han har fortalt, at han hørte skuddene, der faldt, og projektilerne hvisle hen over sit hoved – altså i nordøstlig retning.

Foreløbige konklusioner

Ud fra ovenstående vil jeg fastslå, at de to danske gestapofolk var Børge Godtfredsen og Niels Riis og de to tyske gestapofolk Maciejewski og Wehmann. Det kan undre, at Knud Andersen ikke blot cyklede forbi bilen, men stoppede op og tog lade-greb på sin pistol. Dette må forklares ud fra den overraskende situation, han var cyklet lige ind i. Fra sin position på vejen foran bilen, kunne han kun se en enkelt Gestapo, nemlig vagten ved bilen. Dermed forelå der en realistisk mulighed for at nedkæmpe fjenden og befri mulige tilfangetagne modstandsfolk. En anden mulighed er naturligvis, at han handlede per refleks, idet han ganske enkelt blev overrumplet ved synet af gestapomanden så tæt på.

Et mellemspil

Af Thomas Pedersens notater fremgår det, at da bilen med ham selv og Knud Andersen på bagsædet skulle tilbage til Ribe, var der ikke længere plads til alle fire gestapofolk i bilen. To af dem måtte derfor gå til fods, hvilket fik meget uheldige konsekvenser for Jens Peter Korsgaard, som de to gestapomænd overrumplede på vej til byen. Herom har Jens Peter Korsgaard fortalt mig, at han var på vej ud til jagthytten, som var hans gruppes

fælles mødested, med penge til bl.a. Svend Christiansen, som han mente havde skjult sig der. Da gestapofolkene så Jens Peter Korsgaard komme, må de have skjult sig i en tidligere grusgrav på plantagens vestside. Da han var ud denne grav, sprang de op og tilfangetog ham. På grund af chokket ved mødet med gestapomændene har Jens Peter Korsgaard en meget uklar erindring om, hvem de to personer var, men mener, den ene var Niels Riis.

Det kan oplyses ifølge J. P. Korsgaard, at Svend Christiansen for længst var over alle bjerge. Han var flygtet ned i sivene ved åen syd for hytten, da han så Gestapo komme op mod den.

Da Jens Peter Korsgaard blev bedt om at legitimere sig, viste det sig, at Gestapo kendte hans navn, og de førte ham til Missionshotellet, hvor han kom under behandling af bl.a. Niels Riis, som forhørte og gennembankede ham.

Hvad var Knud Andersens ærinde i Tange?

Det står fast, at Knud Andersen blev skudt af Gestapo og bragt hårdt såret til Borgerskolen. Det der kan undre, er, at en tidligere soldat kunne handle så uforsigtigt og så at sige cykle direkte ind i fjenden. Han betegnedes ellers som en rolig og velovervejende mand. Hvorfor bevægede han sig ikke skjult frem mod sit mål? Dette fører til de næste spørgsmål: Hvad vidste han, og hvad ville han i Tange denne eftermiddag?

Der findes to personer, som talte med Knud Andersen umiddelbart, før han tog derud, nemlig gymnasieelev Hugo Koch og cykelhandler og byleder Immanuel Jensen. I Immanuel Jensens beretning til Aage Trommer står der, at Knud Andersen og Immanuel Jensen mødtes på Tangevej, efter at de havde erfaret, at Svend Sloth og Thomas Pedersen var blevet arresteret (det skal her bemærkes, at Tangevej er 2,5 km lang). Mens de stod og snakkede, kom der en bil med retning mod Tange. Knud Andersen fandt den mistænkelig og besluttede sig for at kigge nærmere på den. Han sagde til Immanuel Jensen, at han ville cykle ud for at skyde de to gestapofolk, som de mente at have observeret i den, hvilket Immanuel Jensen dog forbød ham. De blev i stedet for enige om, at Knud Andersen kunne tage derud for at finde ud af, hvad der rent faktisk foregik. Alligevel betone-

de Immanuel Jensen senere i sin tale ved afsløringen af mindestenen for Knud i juni måned samme år, at Knud Andersen var taget derud for at befri nogle af sine kammerater. Dette forekommer mig lidt uforståeligt, idet han jo netop tidligere havde forbudt ham dette. Men synspunktet om befrielsesaktionen gentages af flere således af Sven Hoffmann i mindeskiftet, ligesom J. P. Korsgaard er inde på samme tankegang i interviewet i Ribe Stifts-Tidende. Er der allerede her så kort tid efter besættelsen begyndt den mytologisering og heroisering af Knud Andersen, som kulminerede i Ribe Ugeavis 2003, hvor der stod at læse, at Knud Andersen "... tog kampen op mod 12 tyskere for at befri sine venner...?"

I sin beretning til Aage Trommer fortalte Hugo Koch, at han om eftermiddagen mødte Knud Andersen på Tangevej. Begge var på cykel, og de fulgte ad. Knud Andersen bad Hugo Koch møde sig på Den Nye Kirkegård på Tangevej ved 18-tiden for at drøfte muligheden for at befri de arresterede i tyskernes hovedkvarter. Han nævnte intet om, hvad han ville i Tange, hvilket Hugo Koch finder mærkeligt. Han skriver: "Hvis han på dette tidspunkt havde vidst, at Gestapo var i Tange, kunne han have givet mig besked på at følge med; det gjorde han ikke, hvilket jeg tager som et bevis på, at hans oprindelige færd var en anden end den, Emanuel Jensen angiver¹⁸."

Stenhugger og modstandsmand Valdemar Sørensens, Ribe, siger i en samtale med Børge Lorenzen, Ribe Radio, 1989: "Jeg tror Hugo Koch har ret, når han i sin beretning siger, at aktionen først skulle finde sted senere. Knud var meget omhyggelig med planlægning og tog normalt ingen chancer."

Som det klart fremgår af Thomas Pedersens rapport, blev Knud Andersen først klar over situationens alvor, da de tre øvrige gestapomænd, der havde været skjult for ham af plantagens træer, trådte frem. Overmagten var for overvældende, og han tog flugten ind over hegnet og ud på den åbne mark nordøst for vejen. Både Hugo Kochs og Immanuel Jensens udsagn synes at bekræfte, at Knud Andersen ingen præcis viden havde om, hvad der befandt sig derude af venner og fjender. Når Immanuel Jensen nævner, at de så to gestapomænd i bilen, tyder det på, at de ikke har set den ret nær

på, så ville de vel have bemærket de øvrige personer i den, eller det kan skyldes, at bilens konstruktion har skjult personerne på bagsædet.

Det ser altså ud til, at Knud Andersens primære ærinde var at sondere terrænet og gøre iagttagelser til senere brug. At han bevægede sig åbent ad Tangevej langs plantagens nordlige side kan tyde på, at han havde til hensigt blot at cykle forbi stedet for at rekonoscere. Når han alligevel stoppede op og trak sin pistol ved synet af bilen og vagten, kan det hænge sammen med antagelsen om, at der kun fandtes to gestapomænd i bilen, således som han tidligere sammen med Immanuel Jensen havde observeret det. Den enlige vagt må have genvakt hans oprindelige tanke om at dræbe for at befri. Men Knud Andersens efterretninger var ufuldstændige, hvilket medførte, at han uforvarende bevægede sig ind i en situation, hvor overmagten var for stor.

“være parat til alt...”

Om aftenen mødtes bøssehandler Sigurd Laursen og Immanuel Jensen, men da Knud Andersen ikke dukkede op som aftalt, kunne de regne ud, at det var ham, der var blevet skudt og bragt til Borger-skolen. De sørgede da for at få fjernet et brev, som Knud Andersen havde omtalt, fra hans logi hos Fru Kylie Skovfoged i Præstegade¹⁹. Brevet var fra faderen, som Knud Andersen havde omtalt med megen begejstring. Han skulle heri have givet udtryk for sin glæde over sønnens arbejde. Var brevet blevet fundet af Gestapo kunne det have fået fatale konsekvenser for ham.

Samme dag om morgenen havde Knud Andersen været ved at skrive et brev til sin familie. Det blev ikke fuldført. Før han gik ud den morgen bad han sin værtinde Kylie Skovfoged om at sende det til Røllum Skole, hvis han ikke skulle vende tilbage. Brevet indledes: “Tusind og mange flere Tak for eders Breve!! Hvor blev jeg altsaa glad for dit Far. Du ved ikke, hvor det støtter stadig at mærke fuld og hel Støtte fra din Side. Ethvert Opmunt-ringsord hjælper, men ingen som de fra dig. Hvis du og Mor havde vist den mindste Smule Antipati for mit Arbejde, ville det ikke have været til at holde ud; men som Landet ligger nu, er det ingen Sag at holde Modet oppe og være parat til alt...” Og slutter: “Jeg maa ikke komme sammen med en

eneste uden illegalt og i det skjulte og til daglig leve fuldstændig isoleret fra al Omgang med unge jævnaldrende. Jeg savner mere end nogensinde “Klikken” hjemme og de dejlige Sammenkomster, vi havde, og det uforlignelige Kammeratskab, der opstod mellem os.” Videre nåede Knud Andersen ikke. Han var da en ung mand på 21 år.

Når brevet skulle skrives denne morgen, og når han over for fru Skovfoged udtrykte de dystre ord om at sende det videre, hvis han ikke skulle vende tilbage, kan det hænge sammen med, at han netop havde modtaget den sørgelige meddelelse om arrestationen af Jens Thue Jensen og Hans Silas Nielsen i Kolding den 22. februar²⁰. I mindeskriften om Knud skriver Sven Hoffmann, som var organisator i Region III: “Samme Morgen havde jeg været hos Knud for at advare, men dog blev nogle af hans Folk taget...”

En sammenfatning

Ingen uden Knud Andersen, Thomas Pedersen og gestapofolkene ved, hvad der egentlig skete den 28. februar 1945 ved Tange Plantage. Sine handlinger og tanker tog Knud Andersen med sig i graven. Kilderne kan kun fortælle om visse faktuelle forhold som tid, sted, personer og begivenheder, som kan gøres til genstand for forskellige tolkninger.

Hovedvidnet Thomas Pedersen beskriver detaljeret om Knud Andersens møde med Gestapo, men nævner desværre ingen navne. Han oplyser endvidere, hvordan han selv på Missionshotellet blev mishandlet af to tyskere og to danskere, hvoraf den ene var “mesterbokseren”, og hvordan han i bil blev eskorteret ud til Tange af fire gestapofolk. Sammenholder man dette med Jens Peter Korsgaards udsagn om, at det “vistnok” var Niels Riis, som var med til at tage ham til fange ved Tange, men bestemt ham, der gennemtævede ham senere på dagen på Missionshotellet, kan det med rimelig sikkerhed konkluderes, at Knud Andersens mordere var Maciejewski og Wehmann, Børge Godtfredsen og Niels Riis. Hvem der affyrede de dræbende skud, kan ikke klart afgøres ud fra det foreliggende kildemateriale. De to arbejdsmænd nævner, at det var to “vistnok” civilklædte mænd, der skød, men om dette skal forstås i modsætning til uniformsklædte, fremgår ikke af konteksten.

Almindeligvis gik både tyske og danske gestapofolk civilklædt. Men har der i den givne situation været folk til stede i uniform, må det have været de to tyskere, idet tyske gestapofolk kunne være uniformsklædte – i så fald bliver konklusionen, at det var danskerne Børge Godtfredsen og Niels Riis, der skød Knud Andersen.

Knud Andersens ærinde ude i plantagen kan jeg kun tolke som et forsøg på at finde ud af, hvad Gestapo foretog sig med henblik på at advare, beskytte evt. befri sine kammerater senere på dagen. At en tidligere soldat bevægede sig uledsaget og uden at gøre forsøg på at dække sig over for fjenden er helt uforståeligt, med mindre hans ærinde alene var at cykle forbi stedet for at rekognoscere. Hans reaktion i situationen ser jeg som et udtryk for, at han blev overrumplet over pludselig at have muligheden for at dræbe vagten. Der skulle handles hurtigt og beslutsomt, men han var uvidende om det faktiske antal gestapofolk i området. Naturligvis var Knud Andersen oprevet i situationen. Hans dystre ord til Kylie Skovfoged taler sit eget sprog. Han vidste det var en alt eller intet dag for ham og hans folk, men at han mistede overblikket, og ene mand ville nedkæmpe Gestapo, forekommer ikke sandsynligt. Han blev offer for en lang række uheldige omstændigheder og især mangelfulde underretninger. Men han var, som han skrev i sit sidste brev til forældrene “parat til alt”.

Det sidste hvilested

Da Gestapo blev klar over, at den hårdtsårede Knud Andersen var en mand af betydning, frygtede de, at der ville blive gjort forsøg på at befri ham, og de lod ham derfor overflytte til det tyske feltlazaret i Vojens og senere til Haderslev Statsseminarium. Knud Andersen havde stærke smerter på grund af en kugle, der havde sat sig fast i hans hvirvelsøjle og trykkede på rygmarven, så han var helt lammet i underkroppen. Gestapo ville ikke tilade indlæggelse på en specialklinik, så kuglen kunne fjernes. Den 9. april overførtes han til Frøsløvejrens sygebarak. Her døde han den 23. april, og blev begravet af Gestapo i plantagen uden for lejrens pigtråd. Da Gestapo blev ført bort fra lejren som fanger, fik fængselsvæsenet besked om, hvor graven var. Kisten blev gravet op den 9. maj og ført til Bov Kapel, hvorfra Knud Andersen den 10.

Fig. 7. Gravstenen på Ensted kirkegård. Foto: Efter Gadeberg 1945.

The tombstone in Ensted churchyard.

maj blev ført hjem og begravet på Ensted Kirkegård. Fire kammerater fra hjemegnen og fire af de nærmeste venner fra Ribe Thomas Pedersen, Sven dHaldager, Hugo Koch og Edmund Lagoni stod æresvagt.

Mindestenen i Tange

Den 10. juni samme år rejste hans kammerater mindestenen for ham i Tange Plantage.

Ved indvielsen talte Knud Andersens far og sagde blandt andet: “(...) ja, Fremtiden gror af dyre Minder. De kommer til at føles dyrere for nogle end for andre. Og vi er kommet til at føle det særlig dybt, fordi det har kostet os vor eneste store Dreng. Men vi vilde jo slet ikke have haft Knud anderledes. Hverken Mor, hans Søskende eller jeg har ét grumset Minde om ham. Jeg vil ønske, man til bunds maatte forstaa, at det er af disse dyre Minder Fremtiden skal gro...”

Noter

1. Terrænsportsbevægelsen udsprang fra officerskredse. Gennem en uddannelse i feltspport på civil basis ville man styrke værneviljen især blandt unge.

Fig. 8. Førstelærer Anders Andersen, Røllum taler den 10. juni 1945 ved sin søns mindesten i Tange. De tre fanevagter set fra venstre er: Thomas Pedersen, Svend Sloth og Edmund Lagoni. Foto: Tilhører Kirsten Lorenzen. Fjelstrup.

Head teacher Anders Andersen speaking at his son's monument in Tange Plantation. The colour guard are from the left: Thomas Pedersen, Svend Sloth, and Edmund Lagoni.

2. Danmarks Frihedsraad, dannet 1943/44, inddelte landet i 6 regioner. Ribe hørte sammen med Syd- og Sønderjylland til Region III. Regionerne var delt i distrikter omkring de større byer, og disse distrikter havde hver sin byledelse.
3. Han var tiltænkt rollen som byleder, men i Ribe fandt man ham for ung, og derfor blev han sabotageleder.
4. Begge blev arresteret, tortureret, dødsdømt og henrettet af tyskerne.
5. Immanuel Jensens indberetning til Aage Trommer, 1962.
6. I 1942 begyndte man at sysle med tanken om en illegal hær, der skulle i aktion den dag, en vestallieret invasion indtraf. Indtil da skulle den forblive i venteposition og udnytte tiden til at organisere og uddanne sig.
7. Der menes sikkert Maciejewski og Wehmann.
8. Staldgården i Kolding var Gestapos hovedkvarter.
9. Tyskernes hovedkvarter i Ribe. Efter krigen indrettet til politistation. I dag Ribe Folkebibliotek.
10. Niels Riis var anklaget for en lang række grove forhold. Han blev dømt til døden og henrettet ved skydning i 1948.
11. Debatten om dødsstraffens genindførelse diskuteredes, og loven herom blev vedtaget 1/6 1945.
12. Redaktør ved Ribe Stifts-Tidende.
13. Om Niels Riis hedder det i Vestkysten den 8. august 1947, at han var født 27. juli 1907 i Haderslev, hvor han var kendt inden for bokseklubben.
14. Ifølge Jens Peter Korsgaard var lageret få dage forinden flyttet til hans forældres kælder på Valdemar Sejrs Alle.
15. Dorthe Petersen 1992.
16. Arbejdsmand Anders Aagaard Hansen, Korsbrødregade 355; i dag nr.12.
17. Tangevej 124. Ejes i dag af Verner Hausted.
18. Nemlig at Knud Andersen var ude i en befrielsesaktion.

19. Gift med kriminalbetjent Knud E. Skovfoged, der på det tidspunkt var i koncentrationslejr. Man kaldte Kylie Skovfogeds hjem for "Sabotørly", idet hun ofte havde modstandsfolk boende.
20. Den 22/2 1945 blev Hans Silas Nielsen og Thue Jensen arresteret på Kolding Banegård. I arrestationen deltog bl.a. gestapomanden Niels Riis.

Litteratur

- Brund, Bente (red.): *5 mindesten – 5 mørke år*. Ribe Lokalkarkiv. 1995
- Gadeberg, P. (red.): *KNUD*. Et Mindeskraft om Skovbrugsstuderende Knud Valdemar Andersen, 1945.
- Petersen, Dorth: *Thue og hans tid*. 1992.
- Petersen, Ib Damgaard (red.): *Faldne i den danske frihedskamp 1940-45*. 1970.
- Svendson P. Fog, red.: *Ribe 1940-45*. Heri Vestkystens artikel fra maj, 1945. Udgivet 1978 af Sparekassen Sydjylland. Ribe.
- Trommer, Aage: *Modstandsarbejde i nærbillede*. 1973.

Andre kilder

- Jensen, Immanuel: Beretning til Aage Trommer. 1962. Rigsarkivet IV.T.45.
- Jensen, Aage A.: Privatarkiv. Byhistorisk Arkiv Ribe, A525.
- Koch, Hugo: Beretning til Aage Trommer. 1966. Antikvarisk Samling Ribe. ASR 610x47.
- Lorenzen, Børge Volf: Om "Modstandsbevægelsen i Ribe under 2. verdenskrig." Et radio-program udsendt i Ribe Radio 1. marts 1989. Beror hos Børge Volf Lorenzen.
- Pedersen, Thomas: Notater fra besættelsestiden. Århus 1985. Beror hos Børge Lorenzen. Ribe.
- Ribe Stiftstidende, den 14. maj 1945. Interview med J. P Korsgaard.
- Trommer Aage: Håndskriftssamlingen IV.T.45. Rigsarkivet.
- Ugeavisen Ribe. 29/4 2003.

Samt med tak til

- Ulla Berling, Ribe.
Verner Hausted, Ribe.
Niels Heide, Ribe.

- Birgit og Svend Aage Jensen, Ribe.
Hans Jensen og Christine Beksgaard, Ribe.
Ove Kann, Ribe.
Henry Lauridsen, Ribe.
Jacob Lorenzen, Odense
Rasmus Lorenzen, Ribe.
Søren Mulvad, Varming.

En særlig tak til Kirsten Lorenzen i Fjelstrup, Knud Andersens lillesøster, for samtaler, lån af billeder m.m.

Summary

Who were Knud's murderers?

Sabotage attempts against German rail transports increased during the final years of the occupation. However, the Gestapo's repeated unravelling of resistance groups was also effective in Ribe. In December 1944, a 21 year old man called Knud Andersen, came to Ribe to reorganize the resistance group. He became leader of sabotage and under his leadership sabotage incidents increased in the area. But soon, in February 1945, the Gestapo conducted a new raid in the town and arrested several of Knud Andersen's closest companions. Unfortunately, while trying to find out what the Gestapo were up to, Knud Andersen found himself confronted by a group of heavily armed Gestapo soldiers. They shot him, giving him fatal wounds.

The circumstances surrounding this tragic incident have been the topic of many discussions and the aim of this article has been, through an examination of all available information, to shed light on the tragic events that took place that fatal day. Knud Andersen died on the 23rd of April in the internment camp Frøslevlejren. After liberation his coffin was exhumed and reburied in his parish church in Ensted, close to Åbenrå.

- Uwe Dall, mag.art.
Vedelsvej 8
6760 Ribe
uwe.dall@mail.tele.dk